

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Скиба Ігор Богданович

УДК 271.2 – 722.51(091) «1920/1945» Сікорський П.

**ЦЕРКОВНО-ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
МИТРОПОЛИТА ПОЛІКАРПА СІКОРСЬКОГО
(1920-ті рр. – 1945 р.):
КОНТЕКСТ РУХУ ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ ПРАВОСЛАВ'Я**

09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Острог – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Острозька академія».

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор
СТОКОЛОС Надія Георгіївна,
Національний університет
«Острозька академія»,
професор кафедри
культурології та філософії.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
СТОЦЬКИЙ Ярослав Васильович,
Тернопільський національний
технічний університет
імені Івана Пулюя,
заступник завідувача
кафедри психології;

кандидат історичних наук, професор
КУЧЕРЕПА Микола Михайлович,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
професор кафедри
нової та новітньої історії України.

Захист відбудеться «27» березня 2020 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 48.125.01 у Національному університеті «Острозька академія» за адресою: 35800, Рівненська область, м. Острог, вул. Семінарська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Острозька академія» за адресою: 35800, Рівненська область, м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Автореферат розісланий «26» лютого 2020 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

кандидат історичних наук, професор

Віктор ПАВЛЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Динаміка змін у духовному й церковно-релігійному просторі України останніх десятиліть ХХ і перших ХХІ ст. свідчить про виразну тенденцію до самовизначення й інституювання її православної спільноти. Цей процес, що має глибоке історичне коріння, чітко окреслений від появи перших громад, які заявили про незалежність в управлінні й об'єдналися в Українській Православній Церкві, до визнання цієї нової спільноти Вселенським Патріархом.

Одним із етапів руху за конституювання Української Православної Церкви стала перша половина ХХ ст. Особливе місце в ньому посіли духовні особи, котрі очолили боротьбу за автокефалію українського православ'я. У радянській Україні впродовж 1920 – 1930-х рр. – це митрополит Василь Липківський, а на західноукраїнських землях початку 1940-х рр. – митрополит Полікарп Сікорський.

Саме останньому випало вивести на новий рівень творення УПЦ. Далеко не в останню чергу завдяки його діяльності український національно-церковний рух на Волині в міжвоєнний період став результативним і надалі розвивався в рамках традицій світового православ'я. Це стало підґрунтям не лише для створення канонічного єпископату, розбудови Української Автокефальної Православної Церкви під час Другої світової війни, але й збереження її в діаспорі.

Значущість постаті митрополита Полікарпа в долі українського православ'я перетворила його на одного з ворогів радянського режиму і водночас на об'єкт дискредитації з боку тогочасних очільників Московської Патріархії. Звідси низка інсинуацій про нього як лідера українського православ'я, а також заангажованих оцінок його церковно-громадської праці. Оскільки в українській і зарубіжній історіографії відсутнє комплексне наукове дослідження біографії владыки, зокрема здобутків у царинах еклезіальної та громадської діяльності, спрямованої на набуття українським православ'ям автокефального статусу, багато перипетій якої рефлексують до його нинішнього стану в Україні, це актуалізує тему дослідження.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Загальний напрям роботи пов'язаний із темою досліджень кафедри культурології та філософії Національного університету «Острозька академія» «Культура в горизонті сталих і плинних ідентичностей» (номер державної реєстрації 0113U002432).

Мета дисертації – комплексне історико-релігієзнавче висвітлення церковно-громадської діяльності митрополита Полікарпа впродовж 1920-х – 1945 рр. у контексті українізації Православної Церкви.

Досягнення цієї мети передбачало вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати стан наукової розробки теми й охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- висвітлити обставини формування особистості П. Сікорського, зокрема його національної ідентичності;
- визначити масштаби впливу владики на розвиток національно-церковного руху за українізацію Православної Церкви впродовж 1920-1930-х рр.;
- з'ясувати його позицію щодо зміни юрисдикційного статусу Православної Церкви в Західній Україні впродовж вересня 1939 – червня 1941 рр.;
- дослідити місію митрополита в процесі інституалізації УАПЦ формації 1942 р.;
- простежити основні вектори пастирської праці в окупованій Україні;
- окреслити роль владики Полікарпа в конфесійно-інституційних трансформаціях українського православ'я на завершальному етапі Другої світової війни.

Об'єктом дослідження є перебіг українізаційного процесу в Православній Церкві періоду Другої Речі Посполитої та Другої світової війни, а його **предметом** – візія у ньому еклезіальної і громадської діяльності владики Полікарпа.

Методологічна основа роботи. Дисертація виконана як історико-релігієзнавче дослідження, у якому застосований методологічний інструментарій академічного релігієзнавства. Комплексний аналітичний підхід конкретизовано, зокрема, у застосуванні таких методологічних засад, як об'єктивність, науковість, історизм, конкретність, позаконфесійність, цілісність і системність, світоглядна і конфесійна неупередженість. У роботі використані загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція) та власне історичні (історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-системний) методи дослідження. Для висвітлення низки аспектів теми були використані методи джерелознавчої критики, біографістики, просопографії та мікроісторії. У сукупності вони стали механізмом для досягнення поставленої мети.

Хронологічні рамки дослідження обумовлені особливістю дослідження персоналії й охоплюють період від початку 1920-х рр., коли Полікарп Сікорський активно долучився до національно-церковного руху

на теренах Західної Волині, до кінця німецько-радянської війни, після чого його еклезіальна діяльність продовжувалася в еміграції. У першому підрозділі автор вийшов за вказану хронологію, що впливало з потреби висвітлити формування П. Сікорського як особистості та набутки початкового етапу його церковно-громадської діяльності.

Географічні межі роботи охоплюють територію сучасних України і Польщі, а також низки інших європейських країн.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в постановці та розробці актуальної і недостатньо дослідженої в сучасній історіографії теми. Зазначена новизна конкретизується наступними положеннями, що виносяться на захист.

Уперше:

- доведено, що невизнання єпископом Полікарпом над собою влади Московської Патріархії в 1940 – 1941 рр. і водночас готовність до вірогідних репресій з боку радянського режиму мали принциповий характер, оскільки спиралися на українську ідентичність владики і його впевненість у неканонічності приєднання до неї Київської Митрополії 1686 р., що стало згубним для українського православ'я;

- обґрунтовано, що засудження митрополита Полікарпа Московською Патріархією було неканонічним; являючи собою ланку персональної та колективної дискредитації ієрархів Української Автокефальної Православної Церкви, воно стало одним із виявів російської церковної експансії в Україні;

- поглиблено аргументацію, що владика Полікарп як промоутер інституалізації УАПЦ під час Другої світової війни реалізував низку взаємопов'язаних еклезіальних акцій, які уможливили її подальший розвиток у діаспорі.

Удосконалено та доповнено:

- інтерпретацію чинників та з'ясування основних етапів формування П. Сікорського як особистості, кристалізації його національної самосвідомості – підґрунтя наступної церковно-громадської діяльності, яка реалізовувалася на західноукраїнських землях Другої Речі Посполитої, а також під час Другої світової війни;

- відомості про масштаб і значущість впливу архимандрита Полікарпа в 1920-х рр. на розвиток національно-церковного руху Православної Церкви в Другій Речі Посполитій, унаслідок чого він став одним із його провідних діячів.

Подальшого розвитку набули:

- теза, що впродовж 1930-х рр. архимандрит, а після висвяти у єпископи (1932 р.) владика Полікарп упевнено посів лідерські позиції в

українському церковному русі на Волині, спрямованому на звільнення духовно-культурного життя її православних вірян від засилля традицій російського православ'я;

- твердження, що єпископ Полікарп у 1930-х рр. не тільки долучився, але й виконав вагому організаторську й інтелектуальну працю з перекладу українською мовою значної кількості богословської, богослужбової та катехітичної літератури, а також її видання та популяризацію, що спростувало безпідставні твердження зрусифікованих православних кліриків про її «другорядність» і «неповноцінність»; цей доробок став своєрідним інтелектуальним фундаментом подальшої українізації православ'я, який уповні виправдано оцінити як загальнонаціональне надбання.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що його концептуальні узагальнення, фактологічний матеріал можуть бути використані при підготовці узагальнювальних і довідкових праць із історії України, історії УПЦ, краєзнавчих видань, а також при розробці й реалізації національного наукового і культурно-просвітницького проекту з вивчення набутків українізації православ'я означеного періоду, зокрема ролі її промоторів, у реалізації якого можуть об'єднати свої зусилля академічні гуманітарії – історики, філологи, релігієзнавці, культурологи та церковні дослідники.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася шляхом його обговорення на засіданнях кафедр релігієзнавства та теології, культурології та філософії Національного університету «Острозька академія», а також кафедр церковно-історичних і гуманітарних дисциплін та Священного Писання і Богослов'я Волинської православної богословської академії. Його концепція, основні положення та результати викладені в доповідях і повідомленнях на XXI науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» (м. Острог, 19 березня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Роль особистості в Церкві», присвяченій 220-річчю з дня заснування Волинської духовної семінарії і 400-річчю Луцького Хрестовоздвиженського братства (м. Луцьк, 19 травня 2016 р.); XXI науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» (м. Острог, 29 березня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії», присвяченій 100-річчю початків українського національно-церковного відродження (1917 – 2017 рр.) (м. Луцьк, 18 травня 2017 р.); науковій конференції «Мученики і сповідники землі Волинської у XX ст.», присвяченій 75-м роковинам розстрілу нацистами волинської інтелігенції в Рівному в жовтні 1943 р. (м. Рівне, 11 жовтня 2018 р.); Міжнародній

богословській науковій конференції «Святість людського життя: даність і перспективи» (м. Луцьк, 30 травня 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження відображені в 10 статтях, з яких – 2 у фахових вітчизняних виданнях, 3 – в журналах, внесених до наукометричних баз даних, 5 – у публікаціях, дотичних до теми дисертації.

Структура дослідження побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (378 позицій). Загальний обсяг дисертації - 249 сторінок, із яких основний текст становить 210 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, зазначено її зв'язок із науковими програмами, указано мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, висвітлено його методологічні основи, хронологічні рамки та географічні межі, з'ясовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію та публікацію здобутих результатів і структуру.

У **першому розділі** – «**Історіографія та джерела**» – аналізується стан наукової розробки проблеми, характеризується джерельна база дослідження.

Підрозділ 1.1. – «*Стан наукової розробки проблеми*» – присвячений окресленню рівня вивчення проблеми попередніми дослідниками. Історіографію питання можна поділити на такі групи: праці українських істориків (сюди зараховуємо і діаспорну історіографію), дослідження радянських учених, російський гранд-наратив та західна зарубіжна історіографія.

Оцінку історичним подіям означеного періоду та ролі в них митрополита Полікарпа дали українські дослідники В. Біднов, І. Власовський, Д. Дорошенко, А. Дублянський, Н. Кибалюк, О. Купранець, Ю. Мулик-Луцик, архієпископ Олексій Громадський, С. Савчук. Водночас акцентуємо, що найбільше уваги висвітленню цієї постаті приділив у своїх наукових працях І. Власовський, котрий багато років пліч-о-пліч працював із владикою. Ідеться перш за все про його фундаментальне дослідження «Нарис історії Української Православної Церкви». Окремі аспекти діяльності владики Полікарпа в контексті розвитку українського православ'я в міжвоєнній Польщі та в роки Другої світової війни висвітлено в працях

О. Геруса, А. Жуковського, В. Косика, Є. Пастернака, Н. Плічковського, М. Сивіцького.

Падіння Радянського Союзу й відновлення української державності в 1991 р. уможливили об'єктивні історичні студії в Україні. Серед перших дослідників цієї проблематики були історики Ю. Волошин, О. Лисенко, В. Пащенко. Важливою працею в історіографії питання вважаємо роботи Т. Міненка, зокрема перший том монографії «Православна Церква в Україні під час Другої світової війни 1939-1945 (Волинський період)» (2000 р.). Про окремі події архипастирського служіння Полікарпа неодноразово писав у своїх наукових роботах В. Борщевич.

Особливе місце серед публікацій, присвячених постаті владики Полікарпа, належить історико-краєзнавчій монографії дослідника історії православ'я на Волині В. Рожка «Блаженніший митрополит Полікарп Сікорський: шлях до автокефалії» (2015 р.). У ній міститься докладний виклад усього життєвого шляху митрополита, а також значний обсяг джерельних матеріалів щодо нього.

Серед сучасних вітчизняних істориків постаті митрополита Полікарпа та обставинам церковного життя означеного періоду присвятили також статті В. Гордієнко, Д. Забзалюк, Т. Кузнець. Чільну увагу проблематиці дослідження приділили А. Смирнов і Н. Стоколос.

Особливості розвитку українського православ'я під час Другої світової війни та діяльність владики Полікарпа в цей час знайшли висвітлення в працях українських істориків і філософів О. Буняк, М. Гергелюка, К. Двірної, М. Дробота, О. Завальнюк, С. Іванова, О. Ценка, І. Краснодемської, Ю. Олійника, О. Сагана.

Загалом аналіз праць вітчизняних істориків із теми дослідження дає можливість констатувати відсутність комплексного наукового дослідження церковно-громадської діяльності владики Полікарпа періоду міжвоєнної Польщі та Другої світової війни, оскільки наявний доробок висвітлює переважно окремі його сюжети.

Постать митрополита Полікарпа через свою масштабність і роль в інституванні українського православ'я не оминула радянська історіографія. Для науковців радянської доби він – «український буржуазний націоналіст» у рясі. Саме в такому ключі написані праці К. Дмитрука, І. Патера, Ю. Сливки й А. Шаповалової. Водночас акцентуємо, що окремі з них були вартісними для реалізації завдань нашої роботи, оскільки їх контамінація з працями вітчизняних і закордонних авторів уможливила виявлення окремих тенденційно висвітлених проблем.

Переважно негативним є образ глави УАПЦ в російській історіографії. Саме таким він постає в доробках А. Попова, С. Раневського, О. Світи-

ча, К. Скурата, К. Фотієва, В. Ципіна та ін. Водночас менш упереджену позицію щодо нього зайняли А. Вишиванюк та М. Шкаровський. Загалом російська історіографія, яка містить багато фактичного матеріалу, а в окремих випадках і глибокої аналітики, залишаючись у полоні національних і конфесійних стереотипів, далека від неупередженого об'єктивного осмислення церковних процесів в Україні першої половини ХХ ст., зокрема ролі в них митрополита Полікарпа.

Західна історіографія предмета дослідження подана кількома ґрунтовними, багатими на джерельні матеріали працями Ф. Гейсера, В. Коларза, М. Папезинської-Турек, М. Спінка та В. Флетчера.

Отже, незважаючи на значний науковий доробок проаналізованих авторів, проблема значущості церковно-громадської діяльності владики Полікарпа, спрямованої на українізацію Православної Церкви, її інституалізацію в запропонованих хронологічних межах дисертаційного дослідження не здобула належного висвітлення в науковій літературі. Наразі цілісне уявлення про нього як особистість, детермінанти його національної та еклезіологічної ідентичності, а також наполегливості у справі інституювання УАПЦ залишаються недослідженими. Це й стало предметом наших студій.

У підрозділі – «Джерельна база дослідження» – проаналізовано основні групи джерел, використаних у роботі: документальні (офіційно-ділові документи: статuti церковних і світських інституцій, протоколи нарад, зустрічей і засідань, скарги, меморандуми та меморіали як церков і громадських організацій, так і їх репрезентантів); наративні (наукові праці, публіцистичні матеріали), особового походження (листування, спогади, витяги зі щоденників, автобіографії), фотоматеріали.

Усі вони умовно розділені на неопубліковані й опубліковані. Неопубліковані зосереджені в архівних збірках, а також у фондovих зібраннях музеїв. До опублікованих зараховуємо ті, що містяться в збірниках документів, у додатках до наукових студій, наративні матеріали та тогочасну українську, польську, німецьку та російську періодику.

Неопубліковані документи та матеріали для реалізації мети та завдань наукового проєкту почерпнуто з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву зарубіжної українки, Центрального державного історичного архіву у Львові, державних архівів Волинської, Рівненської, Тернопільської областей, Державного архіву Гродненської області Республіки Білорусь, а також фондovих збірок Волинського та Рівненського обласних краєзнавчих музеїв.

У Центральному державному архіві вищих органів влади та управ-

ління України документи з теми дослідження знаходяться в кількох збірках періоду Другої світової війни. Це фонд 3206 «Рейхскомісаріат України, 1941 – 1945 рр.», фонд 4620 «Колекція документів з історії Великої вітчизняної війни, 1941 – 1945 рр.». Матеріали про роботу німецьких спецслужб у царині релігійного життя рейхскомісаріату «Україна» зберігаються також у фонді 1 Центрального державного архіву громадських об'єднань України «Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ), м. Київ 1918 – 1991». Окремі епізоди діяльності владики Полікарпа міжвоєнного періоду, у 1939-1941 рр. та під час нацистської окупації України, відображені в документах, що зосереджені у фонді 201 «Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів. 1806 – 1945» Центрального державного історичного архіву у Львові.

У Державному архіві Волинської області сконцентрована значна частина документів, що містять інформацію про різні періоди душпастирської праці владики Полікарпа. Листування, розпорядження повітової і воєводської влади Волині, характеристики кліриків, листування з єпархіальним архиєреєм знаходяться в складі фонду 46 «Волинське воєводське управління. Відділ безпеки. 1921 – 1939». Серед збірок цього архівосховища також виділяємо фонди 54 «Луцьке повітове товариство «Просвіта». 1920 – 1939», 60 «Українська парламентська репрезентація Волині. м. Луцьк. 1923, 1926, 1927, 1931 – 1939», 63 «Луцька Управа Товариства прихильників православної освіти і охорони традицій православної віри імені митрополита Петра Могили, м. Луцьк, Волинське воєводство. 1931 – 1939», 390 «Володимир-Волинське повітове Товариство «Просвіта». 1919 – 1933», 522 «Адвокат Григорій Степура в Луцьку. 1922 – 1929».

Державний архів Рівненської області містить документальні матеріали, пов'язані з характеристикою українського національно-церковного руху на місцях, звіти повітових старост про українізацію богослужінь, а також пастирські візитації парафій луцьким вікарієм. Ці матеріали зосереджені у фонді 30 «Рівненське повітове староство. 1919 – 1939» та 33 «Рівненська окружна прокуратура. 1919 – 1939». Період німецької окупації мовою церковних документів відображено в матеріалах фонду Р-281 «Рівненське церковне управління. 1941 – 1943».

Важливими для висвітлення періоду життя владики Полікарпа на теренах Західної Волині вважаємо документи, що знаходяться в Державному архіві Тернопільської області. Це матеріали, що складають фонд 148 «Волинська Православна духовна консисторія, м. Крем'янець. Місіонерсько-законовчительський комітет. 1918 – 1939».

У фонді 93 «Прокурор Гродненського окружного суду, м. Гродно. 1919

– 1939» Державного архіву Гродненської області Республіки Білорусь зосереджено польську урядову документацію, пов'язану з діяльністю архимандрита Полікарпа в Жировицькому монастирі.

Окрему групу джерел дослідження складає низка документів із фондів збірок Волинського і Рівненського обласних краєзнавчих музеїв. Оскільки частиною з них дослідники майже не послуговувалися (хіба що в рамках специфічних форм музейної роботи), то вони використані й інтерпретовані дисертантом уперше. Ідеться, зокрема, про низку ексклюзивних україномовних богослужбових видань, які вийшли друком у Кременці та Луцьку впродовж 1922 – 1941 рр., а також копію відозви Сергія, митрополита Московського і Коломенського, місцеблюстителя патріаршого престолу із «викриттям» діяльності владики Полікарпа, надрукованої масовим тиражем у підпільному видавництві «Червоний прапор» 26 червня 1943 р.

Загалом у дисертації використано 47 справ із 47 фондів трьох центральних і чотирьох обласних державних архівів.

Вагому частину джерельної бази дослідження становлять опубліковані документи і матеріали. Серед найбільш важливих ті, які вміщені в першому томі «Мартирології українських Церков». Певна кількість документів із проблеми дослідження міститься в збірниках документів, зокрема: «Україна в Другій світовій війні. Збірник німецьких архівних матеріалів» (1997 р.), «Политика Третьего рейха по отношению к Русской Православной Церкви в свете архивных материалов 1935 – 1945 годов. Сборник документов» (2003 р.), «Український здвиг: Волинь. 1939 – 1955» (2005 р.), а також «Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910 – 1969» (2011 р.). Період інституалізації УПЦ в роки війни в цьому виданні поданий листуванням Іларіона Огієнка з Олексієм Громадським, Діонісієм Валединським, І. Власовським та іншими. У ньому відображено складний період формування УАПЦ й АПЦ, а також відносини між митрополитами Полікарпом, Олексієм та Іларіоном.

Значну частину опублікованих джерел становлять додатки до досліджень тих чи інших періодів історії УПЦ. До них належать монографії Ю. Волошина, Т. Міненка, А. Смирнова та інших.

Важливим джерелом для реалізації поставленої мети стали матеріали церковних і світських періодичних видань. Серед них часописи «Гомін України», «Вестник Православной Митрополии в Польше», «Волинь», «Воскресное Чтение», «За Соборність», «Киевские Єпархиальные Ведомости», «Краківські вісті», «На Варті», «Наше життя», «Нова Шепетівщина», «Православна Волинь», «Свет Истины», «Слово», «Українська

нива», «Церква і Нарід», «Шлях», «Przegląd Wołyński», «Życie Wołynia». Через призму фактажу, полеміки, аналітичних публікацій вони уможливили уточнити окремі події церковно-релігійного життя на західноукраїнських землях означеного періоду, а також місце та роль у них владики Полікарпа.

Серед еґо-документів виокремлюємо мемуари С. Гаюка, І.Власовського, В. Сагайдаківського, Л. Долинського, У. Самчука. Вони багаті на історичні деталі, які досить часто «випадають» із офіційних документів, дозволяють краще зрозуміти логіку та мотивацію вчинків фігурантів тогочасного церковного життя, їхній вплив на ментальність українців, суспільну свідомість.

Оскільки джерельна база дослідження достатньо різноманітна та репрезентативна, вона уможливило ґрунтовну реконструкцію життєвого й архипастирського шляху владики Полікарпа, його внеску в духовно-церковне життя України й національно-культурний розвиток українського народу впродовж першої половини минулого століття.

У другому розділі – **«П. Сікорський і трансформації Православної Церкви в Україні впродовж кінця ХІХ ст. – 1930-х рр.»** – висвітлено важливі факти життя майбутнього митрополита означеного часу, становлення його як особистості, перші набутки церковної діяльності, участь у національно-церковних процесах на Волині в 1920-х рр., а також внесок в українізацію Православної Церкви в Польщі під час перебування на посаді Луцького вікарного єпископа.

У підрозділі 2.1. – *«Формування П. Сікорського як особистості та набутки початкового етапу церковно-громадської діяльності»* – розглянуто обставини становлення світогляду майбутнього митрополита УАПЦ, набуття ним освіти та професійних навичок, а також чинники кристалізації і вияви національно-патріотичного характеру його церковно-громадської діяльності.

Визначальний вплив на формування світоглядних засад П. Сікорського, зокрема його духовно-національної ідентичності, справили батько-священник, православні традиції українського родинного кола, а також освітньо-культурне середовище Умані та Києва.

Оскільки йому завжди був притаманний потяг до набуття знань і вдосконалення професійних навичок, то після завершення навчання в церковнопарафіяльній школі він послідовно й цілеспрямовано підвищував свій освітньо-фаховий рівень в Уманському духовному училищі, Київській духовній семінарії, Київському університеті святого Володимира, а також на бухгалтерських курсах.

Активна участь П. Сікорського в діяльності українського гуртка, до

складу якого входили юнаки з Київських духовної академії та семінарії, стала не просто одним із епізодів його життя, а значущою віхою ідейного зростання і становлення національної свідомості.

Важливим етапом професійного життя П. Сікорського стала педагогічна робота, а також праця на відповідальних посадах у низці церковно-адміністративних структур Київської єпархії. Грунтовні знання, досвід у царині управлінської діяльності, активна життєва позиція сприяли зростанню його авторитету, виокремленню громадською думкою з тогочасного середовища церковних урядовців.

Національно-патріотичний характер його церковно-громадської діяльності викристалізувався під час участі у Всеукраїнському Православному Церковному Соборі та виконання обов'язків віцедиректора департаменту загальних справ Міністерства ісповідань Уряду УНР. Цей досвід став підґрунтям для наступної праці П. Сікорського на західноукраїнських теренах у період Другої Речі Посполитої, а також під час Другої світової війни.

У підрозділі 2.2. – «Участь П. Сікорського в національно-церковному русі на Волині в 1920-х рр.» – простежується початковий етап його духовної кар'єри, зокрема місія із розгортання українізаційного процесу в Православній Церкві в Польщі.

Після появи П. Сікорського 1922 р. на Західній Волині й постриження в ченці, він швидко став одним із авторитетних церковних діячів. Завдяки високому рівню освіти, а також досвіду церковно-адміністративної діяльності, він послідовно очолював Дерманський, Милецький, Загасцький і Жировицький монастирі, повсякчас засвідчуючи неабиякий хист духовного наставника, управного адміністратора і господарника.

Обіймаючи різні церковні посади, він органічно долучився до національно-церковного руху, спрямованого на українізацію Православної Церкви. Не претендуючи на лідерство в ньому, він упродовж 1922-1923 років ініціював українізацію церковних відправ у Милецькому та Загасцькому чернечих осередках, під час Волинського єпархіального з'їзду (1923 р.) підтримав ухвалу щодо впровадження української мови в навчально-виховний процес духовних навчальних закладів Волині, доклав зусиль до зміцнення позицій православних українців у Володимирі-Волинському, які впродовж кількох років наполягали на українізації богослужбової практики Свято-Успенського соборного храму. Так він – трудівник і захисник українського церковного руху – поступово перетворювався на одного з його промоторів.

Послідовна проукраїнська церковно-громадська діяльність архимандрита Полікарпа неодноразово викликала несприйняття не тільки з боку

проросійськи налаштованого православного кліру та чернецтва, а й польської влади. Одним із наслідків цього стали його неодноразові переміщення, а також своєрідні «заслання» подалі від Волині – до Віленського (1923 р.), а потім Жировицького (1927 р.) монастирів.

Але ні гостре несприйняття його діяльності частиною православного кліру, ні насторожене ставлення польської адміністрації, чого не могла ігнорувати церковна влада, не зменшили його авторитету в середовищі національно свідомих православних українців. Більше того, оскільки значущою ланкою заходів із українізації Православної Церкви вони вважали необхідність набуття нею національного єпископату, то одним із його претендентів усе частіше називали саме архимандрита Полікарпа. Чи не найбільш виразно це виявилось під час підготовки до проведення Луцького церковного з'їзду (1927 р.). Отже завдяки своїй наполегливій і цілеспрямованій церковній діяльності він уже в середині 1920-х рр. став знаковою постаттю національно-церковного руху на Волині, адепти якого саме в ньому побачили гідного претендента на єпископську висвяту.

У підрозділі 2.3. – «Внесок єпископа Полікарпа в українізацію Православної Церкви в Польщі впродовж 1930-х рр.» – показано новий вимір і результативність його діяльності з повноваженнями вікарного єпископа Волинської єпархії.

Новим результативним етапом духовної й церковно-адміністративної праці для владики Полікарпа став час його перебування єпископом Луцьким, вікарієм Волинської єпархії. Його висвята 1932 р. мала велике духовне і морально-психологічне значення для українського національно-церковного руху в Польщі, оскільки вперше православні українці отримали канонічного єпископа, а цим нівелювалися закиди з боку тамтешніх православних зрусифікованих кліриків про незаконність їхніх вимог, зокрема запровадження української мови в богослужбову практику.

Свідченням стрімкого зростання його авторитету серед національно свідомих кліриків і маси вірян як єпископа-українця та водночас впливу на національно-церковну справу стали візитації значної кількості православних парафій Волині впродовж весни – літа 1932 р. Вони, перетворюючись на національно-церковні маніфестації, стали своєрідним каталізатором українізації православ'я в краї.

Унаслідок обмеження візитацій, санкціонованого правлячим Волинським архиєреєм на вимогу воєводського уряду, єпископ Полікарп був змушений відкоригувати свою єклезіальну діяльність, зокрема більшу увагу приділяти роботі в низці національно зорієнтованих церковно-громадських інституцій, особливе місце серед яких посідало Товариство імені митрополита Петра Могили. Водночас важливими віхами діяль-

ності єпископа Полікарпа впродовж 1930-х рр. стала участь у захисті від зазіхань на церковні святині, майно, угіддя ревіндикаторів – ієрархів Римо-Католицької Церкви в Польщі, а також роботі Волинських єпархіяльних зібрань духовенства і мирян (січень 1935 р. і лютий 1936 р.), рішення яких зміцнили процес українізації Церкви, зокрема демократизували її єпархіяльне управління.

Неабиякий внесок в українізацію православ'я владика Полікарп зробив своєю організаторською й інтелектуальною працею у складі колективів православних богословів, які працювали в Луцькій підкомісії (секції) Комісії перекладу Святого Письма та книг богослужбових при Українському Науковому Інституті (Варшава) і богословській секції Товариства імені митрополита Петра Могили (Луцьк). Вона мала не тільки, так би мовити, прикладну мету – забезпечення україномовною церковною літературою кліриків і мирян, брак якої був одним із чинників повільного впровадження української мови в богослужбову практику, а й стратегічну – майбутній розвиток українського православ'я.

Отже, оскільки діяльність православних богословів Волині з перекладу українською богословської, богослужбової і катехітичної літератури, її видання і розповсюдження в Польщі та в інших країнах, у що немалий внесок зробив єпископ Полікарп, спростувала безпідставні твердження зрусифікованих православних кліриків про «другорядність» і «неповноцінність» української мови, творила інтелектуальні підвалини подальшої українізації православ'я, то її результати вповні виправдано оцінити як загальнонаціональне надбання.

У **третьому розділі** – **«Архипастирська діяльність під час Другої світової війни»** – висвітлено ставлення владика Полікарпа до включення православних осередків західноукраїнського регіону до складу Московської Патріархії в 1940 – 1941 рр., його місію в процесі інституалізації УАПЦ формації 1942 р., основні напрями пастирської праці в окупованій Україні впродовж 1942 – 1943 рр., а також участь у конфесійно-інституційних трансформаціях українського православ'я у завершальному періоді війни.

У *підрозділі 3.1.* – *«Позиція щодо зміни юрисдикційного статусу Православної Церкви в Західній Україні (вересень 1939 – червень 1941 рр.)»* – розкривається ставлення єпископа Полікарпа до підпорядкування православних вірян західноукраїнського регіону Московській Патріархії.

Приблизно 22 місяці урядування радянської влади на західноукраїнських землях стали часом важких випробувань як для всієї православної спільноти, так і для єпископа Полікарпа, який, маючи неабиякий життєвий досвід, осмислював перебіг і наслідки тих внутрішніх і юрисдикційних

трансформацій, які зазнавало українське православ'я, та визначався щодо них. Він діяв виважено, обережно, але водночас непоступливо, оскільки адекватно оцінив суть нового політичного режиму, зокрема ставлення його очільників до релігії та її інституцій.

Оскільки після початку Другої світової війни і знищення польської державності єпископат Православної Церкви Західної України мав твердий намір продовжувати свою діяльність у канонічному підпорядкуванні Варшавському митрополитові Діонісію Валединському, то з цією метою було створено тимчасовий Синод, а також ухвалено рішення, які мали врегулювати невідкладні питання церковного управління. Однак на початку 1940 р. радянський режим активізував діяльність, спрямовану на зміну її юрисдикційного центру – Варшавської Митрополії, яка опинилася під владою прилученого до Німеччини Генерал-губернаторства, і підпорядкування Московській Патріархії.

Наслідком реалізації радянськими органами влади щодо Православної Церкви цього регіону комплексу заходів силового характеру, зокрема морально-психологічного тиску, а також використання «поєднавчої» діяльності впокореної ієрархії Російської Православної Церкви, стало підпорядкування їй трьох із п'яти єпископів західноукраїнських земель. Водночас двоє православних владик – Олександр Іноземцев і Полікарп Сікорський – на нього згоди не дали: декларацій про «молитовно-канонічне поєднання з Матір'ю-Церквою Московською» не підписали і для оформлення до Москви не їздили.

Невизнання над собою влади Московської Патріархії для єпископа Полікарпа мало принциповий характер, оскільки було пов'язане з його багатолітньою різноплановою діяльністю, спрямованою на українізацію православ'я, імплементацією її набутоків у духовно-культурний простір автохтонного населення регіону. Високий рівень національної свідомості, освіченості, значний життєвий досвід, а також такі риси характеру, як твердість у дотриманні переконань, здатність ухвалювати самостійні, глибоко осмислені рішення, стали запорукою впевненості владики в глибокості визнання над собою юрисдикції Московської Патріархії, а також у немічності та нетривкості радянського режиму через наближення війни між СРСР і нацистською Німеччиною.

Він, зрештою, як і всі інші православні архиєреї, не конфронтував із чинною владою, публічно лояльно ставився до посланців РПЦ, але протидіяв духовному насиллю тактикою перманентних відтермінувань свого підпорядкування Московській Патріархії. Є підстави для твердження, що вона себе виправдала, по-перше, через тогочасну незацікавленість радянських органів у гучних ексцесах на релігійному ґрунті, а, по-друге, тому,

що вони не встигли здійснити щодо нього відповідних санкцій через неочікуваний превентивний наступ німецького війська.

У підрозділі 3.2. – «Місія владики Полікарпа у процесі інституалізації УАПЦ формації 1942 р.» – простежено внесок архиєрея в організаційне оформлення УАПЦ у другій половині 1941 – на початку 1942 рр.

Після встановлення на західноукраїнських землях німецького окупаційного режиму місією владики Полікарпа, тобто сенсом і водночас відповідальним завданням його еклезіальної праці, стала консолідація українського православ'я і, зрештою, конституювання. Саме тому він категорично відкинув ідею його юрисдикційної підлеглості РПЦ, а також автономного управління, якої дотримувався митрополит Олексій Громадський та значна частина його прибічників із середовища православних ієрархів. Водночас єпископ Полікарп непорушно дотримувався канонічного підпорядкування Варшавському митрополитові Діонісію Валединському.

Національна свідомість владики, яка виявилася, зокрема, у його публічному вітанні проголошення ОУН Української Держави 30 червня 1941 р. у Львові, проведенні 24 серпня панахиди за жертвами масових розстрілів НКВС в'язнів Луцької тюрми, невизнанні підлеглості Московській Патріархії, стала визначальним фактором у призначенні саме його «Тимчасовим Адміністратором» Варшавської Митрополії «на визволених українських землях». Зрештою він став очільником самодостатнього еклезіального організму – УАПЦ, оскільки Декрет митрополита Діонісія від 24 грудня 1941 р., по суті, виявився першим кроком на шляху її конституювання як помісної Церкви з канонічним єпископатом. Із часом у вітчизняній церковній історіографії на означення саме цієї еклезіальної структури набув поширення й утвердився термін «УАПЦ формації 1942 р.».

Після виходу національно-церковного руху в окупованій німцями Україні зі стану інституційної невизначеності наприкінці 1941 р. найбільш значущими викликами для владики Полікарпа стала легалізація свого статусу адміністратора УАПЦ, розбудова її організаційної структури, а також підбір гідних претендентів на майбутніх архиєрів та їх єпископські висвяти, які відбулися в лютому 1942 р. у Пінську. Наслідком цієї еклезіальної праці особисто його та кліриків-одномудців стала динамічна розбудова церковної мережі, унаслідок чого автокефальний напрям поступово, але невідворотно перетворювався на церкву загальнонаціонального масштабу.

У підрозділі 3.3. – «Основні вектори архипастирської праці в окупованій Україні» – проаналізовано напрями діяльності владики Полікарпа

щодо розбудови, а з часом – збереження УАПЦ, нейтралізація антиукраїнських церковних медійних атак сталінського режиму, спрямованих як на нього особисто, так і на все українське православ'я.

Упродовж 1942 – 1943 рр. архипастирська праця владики Полікарпа була багатовекторною, насиченою турботами, пов'язаними з необхідністю зміцнення, зокрема конституювання УАПЦ. Так, він оперативної й аргументовано спростував звинувачення з боку ієрархів РПЦ у вчиненні ним церковних злочинів, які інспірувалися й активно підтримувалися радянськими спецслужбами. Він першим серед православних ієрархів публічно заявив: Церква в 1939 – 1941 рр. була використана радянським режимом не для її зміцнення шляхом підпорядкування православних осередків західноукраїнського регіону, а, навпаки, щоб, скориставшись її потенціалом із політичних мотивів, у майбутньому внутрішньо розкласти та знищити.

Діяльність владики Полікарпа з легітимізації православного автокефального напрямку шляхом розробки й імплементації «Тимчасового Статуту Святої Православної Автокефальної Української Церкви», укомплектування персонального складу її Адміністрації гідними особами, а також висвяти багатьох єпископів навесні 1942 р., стали інструментарієм його консолідації, виходу із західноукраїнського «загомінку», тобто поширення осередків УАПЦ в Центральній, Східній та Південній Україні.

Хоч із запізненням, але архієпископ Полікарп усе ж усвідомив згубність для Церкви і всього українського загалу міжправославного конфлікту, одним із активних фігурантів якого був він сам, і першим запропонував очільникові АПЦ митрополитові Олексію церковне поєднання. Хоча воно, зрештою, не було реалізоване переважно через активну протидію німців, але стало свідченням доцентрової тенденції в середовищі національно свідомих православних архиєреїв. Це було, зокрема, реакцією на усвідомлення ними підступності антиукраїнської церковної політики окупантів, яка була зорієнтована на перешкодження виникненню єдиної УПЦ, оскільки, на їх переконання, за своєю суттю автокефалія «завжди була пов'язаною з самостійницьким державництвом».

За умов руйнування німцями традиційного устрою православного церковного життя в Україні на початку 1943 р., намагання його тотального підпорядкування інтересам Німеччини, основні зусилля митрополит Полікарп спрямовував на збереження УАПЦ, обмеження її використання в інтересах німецької цивільної адміністрації і водночас гостру критику церковної політики Москви. Так, він, викриваючи мотиви і засоби геополітичної сталінської акції з обрання митрополита Сергія Страгородського Московським Патріархом, не визнав його, назвав виявом фа-

рисейства, політичних розрахунків радянського режиму, який, власне, й «обрав» вірянам РПЦ Патріарха

Отож, архиєпископська праця митрополита Полікарпа впродовж 1942 – 1943 рр. була спрямована переважно на зміцнення та збереження УАПЦ, зокрема протидії грубому адміністративному тиску німецької окупаційної влади, виконання нею функцій інтегратора спільнотного життя православних українців. Водночас слід визнати, що як із об'єктивних, так і суб'єктивних причин зусиль митрополита Полікарпа та його однодумців зі середовища архиєреїв УАПЦ не вистачило, щоб подолати інституційний розкол в українському православ'ї, також їм не вдалося перетворити автокефальний рух на переважаючий у церковному середовищі.

У підрозділі 3.4. – «Митрополит Полікарп і конфесійно-інституційні трансформації українського православ'я на завершальному етапі війни» – окреслено роль владики Полікарпа у збереженні УАПЦ в еміграції, спроб набуття нею повноцінної автокефалії, консолідації православного єпископату, а також духовної опіки вірних.

На завершальному етапі Другої світової війни митрополит Полікарп залишався однією з головних постатей УАПЦ. Незважаючи на вимушену еміграцію, конкуренцію груп впливу в середовищі її єпископату, він зберіг лідерські позиції, консолідуючи їх задля збереження набутих українського православ'я, його конституювання як помісної церкви. Важливою віхою його зусиль у цьому напрямі стала організація й активна участь у Варшавському Соборі УАПЦ (11 березня – 8 квітня 1944 р.), під час якого було ухвалене «Тимчасове положення про управління Святої Української Автокефальної Церкви» – проєкт Статуту майбутньої автокефальної УПЦ, а також архиєпископське Послання «До Всечесного духовенства, побожного чернецтва й боголюбивих вірних, в Україні й поза Україною сущих», першим підписантом якого був він – «смирений Полікарп, Митрополит Луцький і Ковельський, Адміністратор і Голова Собору єпископів Української Автокефальної Православної Церкви». За своїм змістом воно було програмним документом й одночасно своєрідним заповітом українських православних владик – вимушених емігрантів – вірним, які опинилися в умовах радянської дійсності.

Хоча тогочасні зусилля митрополита Полікарпа щодо набуття УАПЦ повноцінної автокефалії не увінчалися успіхом, але під час поневіряння більшої частини її єпископату та частини вірних у країнах Європи, зокрема Німеччині, він використовував найменші можливості для налагодження духовної опіки вірних, а також консолідації дій архиєреїв задля готовності до праці з набуття Православною Церквою України автокефального статусу в майбутньому.

ВИСНОВКИ

Визначний вплив на формування світоглядних засад майбутнього митрополита Полікарпа Сікорського, зокрема його духовно-національної ідентичності, справили батько – православний священник, традиції українського православного родинного кола, а також освітньо-культурне середовище Умані та Києва.

Феномен свідомості майбутнього митрополита УАПЦ полягав у тому, що він, тривалий час результативно працюючи в структурах РПЦ, де завдяки цьому набув неабиякого авторитету, інтуїтивно зрозумів, що в Україні склалася парадоксальна ситуація: не росіяни пристосовувалися до українців на їхній землі, а навпаки, українці вимушені були прилаштуватися до них. Він не піддався русифікаційним впливам, не перестав уболівати за українську національну справу.

Владика Полікарп, який ще в юності почав усвідомлювати, що русифікаційна діяльність самодержавства і РПЦ в Україні значно послабили етноконфесійну ідентичність українців, із роками лише утверджувався в цих переконаннях. Зокрема під час участі в роботі Всеукраїнського Православного Церковного Собору та праці у складі Уряду УНР він упевнився, що етноконфесійна ідентичність набуває багато виявів у пориваннях молоді української інтелігенції, родовим корінням пов'язаної з православним духовенством, яке вийшло з народу й не порвало зв'язок із традиціями його духовної культури. Він, будучи одним із її представників, вирішив присвятити своє життя церкві, щоб у її лоні сприяти національному й духовно-культурному відродженню.

За дуже короткий термін після появи на теренах Західної Волині і постригу в ченці 1922 р. архимандрит Полікарп завдяки своєму інтелекту, компетенції у сфері церковного адміністрування, наполегливості з налагодження православного життя, зокрема в чернечих осередках, й особливо його українзації, набув неабиякого авторитету в середовищі національно свідомого кліру та мирян, а відтак став претендентом на єпископську висвяту.

1930-ті рр. стали часом напруженої й результативної еклезіальної і громадської праці єпископа Луцького. Саме тоді він перетворився на одного з лідерів національно-церковного руху, спрямованого на українізацію православ'я, тобто запровадження в його сакральний комплекс української мови, соборноправного устрою, відновлення й плекання давніх автентичних традицій культово-обрядових практик.

Жодним чином не знецінюючи тогочасну церковно-адміністративну діяльність владики, акцентуємо, що саме на цей період припав найбільший

його набуток у царині громадської духовно-просвітницької місії – активна участь у справі перекладу українською мовою богословської, богослужбової і катехітичної літератури, її видання та розповсюдження. Результати цієї праці виправдано можна вважати національним надбанням.

Негативне ставлення єпископа Полікарпа до зміни юрисдикційного статусу українського православ'я західного регіону, тобто його підпорядкування РПЦ, а також невизнання особисто над собою влади Московської Патріархії, мало принциповий характер, оскільки він непорушно стояв на позиції неканонічності приєднання до неї в 1686 р. Київської Митрополії, що було зафіксовано в Томосі Вселенського Патріарха 1924 р. про надання автокефалії Православній Церкві в Польщі, несамостійності «упокореної» радянським режимом ієрархії РПЦ, використовуваної ним для внутрішніх і зовнішніх трансформацій православ'я в Західній Україні, а також нетривкості його урядування в ній через наближення війни з Німеччиною.

Владика Полікарп непорушно дотримуючись канонічного підпорядкування Варшавському митрополитові Діонісію, його Декретом від 24 грудня 1941 р. став Тимчасовим Адміністратором Тимчасової Адміністрації Варшавської Митрополії на «визволенених українських землях», а по суті, очільником УАПЦ як самодостатнього еклезіального організму. Це, зрештою, уможливило всю його наступну діяльність під час Другої світової війни, спрямовану на її інституційну розбудову.

Оскільки владика Полікарп із початком війни всі свої зусилля зосередив на еклезіальній праці, його місією стало збереження УАПЦ, консолідація її духовних провідників і, зрештою, конституювання, саме тому пішов на співпрацю з німецькою цивільною адміністрацією. Її засудження, зафіксоване в низці документів Московської Патріархії і церковних публікацій періоду війни, а пізніше широко тиражоване як вияв колабораціонізму не тільки в радянську добу, а й у багатьох сучасних російських церковних і світських виданнях, не витримує критики. Він особисто не вдавався до ініціатив, спрямованих на зміцнення німецької окупаційної влади, не брав участі в її злочинах і лише в окремих випадках під тиском і загрозою для життя та виконання пастирського обов'язку вимушено поступався певним вимогам німецької адміністрації. Поліція безпеки та СД, яка відслідковувала кожний крок владика Полікарпа, у своїх документах характеризувала його сепаратистом, який «перетворював свої богослужіння на політичні маніфестації української незалежності». Водночас варто визнати, що він тривалий час мав ілюзії щодо церковної політики німців, переоцінив їхню удавану «церковну свободу», навіть глорифікував її, порівнюючи з недавнім ставленням до релігії та її інституцій радян-

ського режиму. Ці ілюзії значною мірою розвіялися тоді, коли окупанти вдалися до демонтажу всієї традиційної системи управління православним церковним життям, його повного підпорядкування урядуванню своїх генерал-комісарів, масового терору проти цивільного населення, зокрема й кліриків. Але навіть тоді, коли він усвідомив принципову рівноцінність радянської і німецької церковної політики, його антибільшовицькі переконання живили надії, що німці можуть сприяти набуттю УАПЦ повноцінної автокефалії. Зрештою, цим сподіванням митрополита судилося зникнути тільки з падінням гітлерівської Німеччини.

Хоча не владика Полікарп був промотором поєднання УАПЦ і АПЦ у жовтні 1942 р., оскільки це більшою мірою заслуга єпископа Мстислава Скрипника, але він одним із перших серед православних владик усвідомив, що конфронтація УАПЦ і АПЦ, одним із активних фігурантів якої був саме він, безперспективна, дискредитаційна щодо реалій і майбутнього українського православ'я, в інтересах виключно іноземних державних і церковних чинників. Як відомо, цього поєднання, зрештою, не вдалося досягти переважно через категоричне несприйняття німецької влади. Її репрезентанти, діючи за давнім принципом завойовників «розділяй і володарюй», певний час толерували український церковний рух, але на підставі таємної директиви, у якій йшлося, що автокефалія за своєю суттю «завжди була пов'язаною зі самостійницьким державництвом», не допустили утворення єдиної УПЦ.

Митрополит Полікарп, докладаючи неабияких зусиль до викриття розкольницької діяльності Московської Патріархії щодо українського православ'я, зокрема персональної та колективної дискредитації його провідників, інспірованої й активно підтримуваної радянськими спецслужбами, акцентував на її безпідставності й аморальності, оскільки її реалізували ті, хто змирився з нищенням РПЦ сталінським режимом.

На завершальному етапі війни він за умов вимушеної еміграції наполегливо консолідував єпископат, протистояв відцентровим тенденціям у його середовищі, вдався до низки заходів, спрямованих на конститування українського православ'я, не полишаючи сподівань на набуття ним автокефального статусу.

Митрополит Полікарп – особа з яскраво окресленою національною самосвідомістю. Упродовж свого життя він неодноразово виявляв риси не тільки візонера, здатного передбачати майбутнє українського православ'я, генерувати ідеї щодо засобів його розвитку, а й пасіонарія, який репрезентував внутрішню спроможність і прагнення до діяльності, спрямованої на реалізацію надважливої мети свого життя – набуття Православною церквою України автокефального статусу задля збереження

українців як народу. Він – видатний менеджер українського православ'я, його спільноту-організуючий діяч, котрий завдяки особливостям свого інтелекту, вдачі, а також набутим компетенціям справив значний вплив на його розвиток на західноукраїнських землях упродовж 1920 – 1930-х рр., під час Другої світової війни, а також в умовах вимушеної еміграції. Органічно поєднуючи впродовж багатьох десятиліть еkleзіальну й громадську діяльність, владика зробив значний внесок у розвиток вітчизняної духовної культури, а отже, відродження й утвердження української державності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у виданнях, внесених до науко метричних баз даних, закордонних та фахових виданнях

1. Скиба І. Б. Формування особистості та початок Церковно-громадської діяльності адміністратора Автокефальної Церкви в Україні митрополита Полікарпа (Сікорського) в роки Німецько-Радянської війни. *«Гілея: науковий вісник», збірник наукових праць, випуск 145 (№6). Ч. 1. Історичні науки.* Київ: «Гілея», 2019. С. 144 – 151.

2. Скиба І. Б. Вектори діяльності та здобутки церковно-громадської праці Полікарпа (Сікорського) впродовж 1930-х рр.. *«Гілея: науковий вісник», збірник наукових праць, випуск 147. Ч.1. Історичні науки.* Київ: «Гілея», 2019. С. 119 – 124.

3. Скиба І. Б. Владика Полікарп (Сікорський) і процес інституалізації Української Автокефальної Православної Церкви формації 1942 р.. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. № 2. Серія Історія.* Тернопіль, 2019. С. 142-152.

4. Скиба І. Б. Митрополит Полікарп (Сікорський) і конфесійно-інституційні трансформації українського Православ'я на завершальному етапі Другої Світової Війни. *«Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського».* Серія: Історичні науки, Том 30 (69) №4. Київ, 2019. С. 74-81.

5. Skyba Ihor. The place and part of Polikarp (Sikorskyi) in the spread and strengthening of the movement for the ukrainization of the orthodox church in Poland in the 1920th. «East», analytical and informational journal, series: Historical Sciences. Місце та роль Полікарпа (Сікорського) в поширенні та зміцненні руху за Українізацію Православної Церкви в Польщі у 20-х

рр. XX ст. «Схід», аналітично-інформаційний журнал, серія: Історичні науки. №6 (164). листопад-грудень. Київ, 2019. С. 32-38.

Публікації, що додатково відображають матеріали дисертації

1. Скиба І. Б., Московська патріархія проти адміністратора Автокефальної церкви Полікарпа (Сікорського): обставини та інструментарій спроби дискредитації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Релігієзнавство»*. Острог, НаУ «Острозька академія» 2016. С. 58-66.

2. Скиба І., протоіерей. Витоки, інституційний статус та еволюція повноважень адміністратора Автокефальної Церкви в українських землях владики Полікарпа (Сікорського). *Роль особистості в Церкві: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Луцьк: «EIKON», 2016. С. 201-211.

3. Скиба І. Б. Російське політичне православ'я в дії: анафема архієпископу Полікарпу (Сікорському). *«Наукові записки» Національного Університету «Острозька Академія», серія «Релігієзнавство», випуск 2(14)*. Острог, 2018. С. 75 – 83.

4. Скиба І., протоіерей. Владика Полікарп (Сікорський) та українське православ'я на Волині в період радянської окупації 1939-1941 рр. *«Волинський благовісник»: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату*. Луцьк: «EIKON», 2016. № 4. С. 167-176.

5. Скиба І., протоіерей. Православна Церква на Волині в реаліях Радянської окупації. *Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Луцьк: «EIKON», 2017. С. 229-234.

АНОТАЦІЯ

Скиба І. Церковно-громадська діяльність митрополита Полікарпа Сікорського (1920-ті рр. – 1945 р.): контекст руху за українізацію православ'я. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Національний університет «Острозька академія», Острог, 2020.

Роботу присвячено комплексному дослідженню церковно-громадської та духовно-просвітницької діяльності митрополита Полікарпа Сікорського в контексті руху за українізацію Православної Церкви впродовж 1920-х – 1945 рр.

У дослідженні проаналізовано світоглядне, духовне та національно-культурне становлення П. Сікорського в дитячому та юнацькому періодах життя, під час праці в київських церковно-адміністративних органах, а також у структурах Уряду УНР. Охарактеризованого його участь в національно-церковному русі на Волині в 1920-х рр., а також внесок в українізацію Православної Церкви впродовж 1930-х рр. уже як вікарного єпископа. Зокрема наголошено на значимості його праці з перекладу українською мовою значного масиву богословської, богослужбової та катехітичної літератури, результати якої є одним із національних надбань.

Окреслено позицію владики Полікарпа щодо інституційно-трансформаційних процесів, яких зазнавало православ'я західноукраїнського регіону впродовж 1939 – 1941 рр., зокрема ставлення до зміни юрисдикційного статусу – підпорядкування Московській Патріархії, його еклезіальну діяльність упродовж Другої світової війни, спрямовану на збереження українського православ'я, інституалізацію УАПЦ формації 1942 р., а також консолідацію її єпископату в умовах вимушеної еміграції та спроб набуття повноцінної автокефалії.

Ключові слова: митрополит Полікарп, Православна Церква, українське православ'я, Українська Автокефальна Православна Церква, українізація православ'я, Друга Річ Посполита, інституалізація, автокефалія.

ABSTRACT

Skyba I. Metropolitan Polikarp Sikorskyi's church-related and social activities in the context of Ukrainization of the Orthodox Church (1920th - 1945) – Qualifying academic paper printed as a manuscript.

Ph.D. thesis in History majoring in Religious Studies and Theology (code 09.00.11). – The National University of Ostroh Academy, Ostroh, 2019.

The paper is concerned with a comprehensive study of Petro Sikorskyi (Metropolitan Polikarp's) church-related, social, spiritual and educational activities in the context of the movement for the Ukrainization of the Orthodox Church during the 1920s - 1945.

The study analyzes the philosophical, spiritual and national-cultural formation of P. Sikorsky in his childhood and adolescent years while working in the Kyiv church administrative bodies and the structures of the government of the UPR alike. Characteristics are given to his participation in the national church movement in Volyn in the 1920s, as well as his contribution to the Ukrainianization of the Orthodox Church during the 1930s on the post of a vicar bishop. In particular, the significance is noted of his work on Ukrainian translations of a significant array of theological, liturgical and catechetical literature, the result of which is one of the Nation's legacies.

Bishop Polikarp's opinions about the institutional and transformational processes experienced by the Orthodoxy of the Western Ukrainian region during 1939-1941 is defined, in particular, his attitude to changing a jurisdictional status - submission to the Moscow Patriarchate, his ecclesial activity during the Second World War aimed to preserve Ukrainian Orthodoxy, the institutionalisation of the UAOC as of 1942 and the consolidation of the episcopate under the circumstances of forced emigration and attempts to acquire complete autocephaly.

Keywords: Metropolitan Polikarp, Orthodox Church, Ukrainian Orthodoxy, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Ukrainization of Orthodoxy, Second Polish Republic, institutionalisation, autocephaly.

Підписано до друку 21.01.2020 р. Формат 148x210 мм.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 0,8. Зам.№25-20.
Гарнітура «TimesNewRoman»
Тираж – 100 екз.

Друк: ФОП Покора І.О.
Поліграфічний центр «Друк Формат»
Свідоцтво №2198175000021016 від 18 лютого 2004 року
м. Луцьк, пр. Волі, 13
Тел. +38(067)3148735, e-mail: drukformat1@gmail.com

